

TÜRK YURDU

EKİM 2011 | CİLT 31 | FİYATI: 10 TL. | SAYI: 290

TÜRK YURDU

Türk Ocakları Genel Merkezi Aylık Yayın Organıdır.
Yerel Süreli Yayın • Basıldığı Tarih: 02.10.2011 • ISSN1300-2323
7. Devre, cilt 31 (63) Sayı: 290 (651) 100. Yıl

SAHİBİ

Galip TAMUR

(Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğt. Hiz. İşl. Adına)

GENEL YAYIN MÜDÜRÜ

Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. Necmeddin SEFERCİOĞLU

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Bahri ATA Yücel HACALOĞLU
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ATABEY Doç. Dr. Yunus KOÇ
Dr. Fahri ATASOY Ömer ÖZCAN
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR Yrd. Doç. Dr. Serdar SAĞLAM
Ömer BEKEÇ Yrd. Doç. Dr. Yavuz KARTALIOĞLU
Prof. Dr. Ali BİRİNCİ Prof. Dr. Özcan YENİÇERİ
Galip ERDEM

100. YIL SAYILARINA KATKIDA BULUNANLAR

Dr. Kadir KOÇDEMİR Doç. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU
Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI Prof. Dr. Melek ÖZYETGİN
Levent KAYAPINAR Prof. Dr. Mesut ÇAPA
Yrd. Doç. Dr. Mahir KALFA Prof. Dr. Metin BALCI
Yrd. Doç. Dr. Mehmet İBRAHİMGİL Prof. Dr. Mustafa ERGÜN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARA Prof. Dr. Mustafa KAHRAMANYOL
Doç. Dr. Mehmet ÖNAL Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATÇI
Prof. Dr. Mehmet ÖZ Prof. Dr. Mustafa TURAN
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEN Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

GENEL MERKEZ

Türk Ocağı Caddesi Prof. Dr. Osman Turan Sokağı Nu: 1 Balgat / ANKARA
Tel: 90(312) 284 35 90

İDARE YERİ

Sezenler Caddesi 4/12 Sıhhiye / ANKARA
Tel-Belgegeçer: 90(312) 229 69 74

YAZIŞMA ADRESİ

P.K. 429 Yenışehir / ANKARA

Elmek: turkyurdu@turkyurdu.com.tr

Türk Yurdu Web Sitesi: www.turkyurdu.com.tr

BÜRO: Yaşar GİRGIN

TEKNİK DÜZENLEME: Emel SEMERCİ

ABONELİK ve ABONELİK ÜCRETİ

Abonelik ücreti, Türk Ocakları Basın, Yayın ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi
Türk Yurdu 257311 numaralı posta çeki hesabına, yurt içi ve yurt dışı havaleler
için de T.C. Ziraat Bankası Necatibey-ANKARA şubesi TR1500 0100 0795 0656
5463 5001 numaralı banka hesabına yatırılarak, P.K. 429 Yenışehir-ANKARA
adresine yahut elmek veya telefonla bilgi verilir.

YURT İÇİ: Yıllık Ferdî Abone 80 TL. / Yıllık Kurum ve Kuruluş Aboneliği 150 TL.

YURT DIŞI: Avrupa ülkeleri için yıllık 75 Euro / Diğer ülkeler için yıllık 100 Dolar
Yayımlanan yazıların muhtevasına ait sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayımlanacak yazılar üzerinde yazardan müsaade alınarak gerekli
düzeltilmeler yapılabilir. Gönderilen yazılar yayımlansın
yayımlanmasın iade edilmez.

TÜRK OCAKLARI MERKEZ YÖNETİM KURULU

Genel Başkan: Nuri GÜRGÜR Üye: Prof. Dr. Özcan YENİÇERİ
Genel Başkan Yrd.: Prof. Dr. Orhan ARSLAN Üye: Prof. Dr. M. Çağatay ÖZDEMİR
Genel Sekreter: Prof. Dr. Orhan KAVUNCU Üye: Efendi BARUTÇU
Genel Muhâsib: Galip TAMUR Üye: Kerim ÜNAL
Genel Sekreter Yrd.: Osman OKTAY Üye: Dr. Fahri ATASOY
Genel Sekreter Yrd.: Yrd. Doç. Dr. Bülent AKSOY

DENETLEME KURULU

Başkan: Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ
Raportör: Yrd. Doç. Dr. İbrahim ATABEY
Üye: Zafer SADIKOĞLU

TASARIM: www.hakkiuslu.com

DİZGİ: REPROTON LTD. ŞTİ. (0312) 384 78 51-52

BASKI: EVREN YAY. A.Ş. Tel: (0312) 615 54 54

Ankara Konya Devlet Yolu 29. km. Oğulbey/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Yirmibirinci Yüzyılda Nasıl Bir Türk Ocağı? • Nuri Gürgür	2
Milliyetçiliğin Tarihi Seyri ve Günümüzdeki Hedefleri • Cezmi Bayram	7
Cumhuriyet Döneminde Din ve Devlet • Ethem Ruhi Fığlalı	24
Neden Türk Bilim Tarihi Araştırmaları Merkezine İhtiyaç Vardır? Hüseyin Gazi Topdemir	40
Sanat ve Hayat • Ali Akbaş	47
Türk Kültüründe Görsel Kimlik Öğeleri • Adnan Tepecik	49
Türk Evi • Haşim Karpuz	55
Anadolu Türk Bahçeleri • Gönül Aslanoğlu Evyapan	64
Türkiye'de Eski Eser Tahribatını Önlemeye Yönelik Tedbirler • Mehmet Ekiz	71
Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı • Kamil Kaya	73
Hatay Tarihçe, Bazı Olaylarla İlgili Açıklama ve Değerlendirmeler • Mehmet Tekin	84
Macar Turancıları ve Atatürk (Macar Kaynaklarına Göre) • Melek Çolak	94
Hamdullah Suphi'nin Bükreş Büyükelçiliği ve Gagauz Türklerinin Eğitimi Üzerine Çabaları • Mehmet Ali Çakmak	102
Erzurum Kongresi Açış Konuşması Işığında Milli Mücadele Süreci ve Atatürk'ün Siyasal İletişim Anlayışı • B. Zakir Avşar - Betül Duman	107
Erzurum'dan Sivas'a Hey'et-i Temsiliye (Temsil Kurulu) • Dursun Ali Akbulut	118
Milli Mücadele Döneminde Haberleşme • Emine Kısıklı	123
Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Hayatındaki Yeri (1955-1958) • Beral Alacı	134
Tarihsel Süreçte Musul Sorunu (Kuzey Irak) ve Geleceğe Yönelik Öngörüler Nevin Yazıcı - Kenan Ertürk	145
Kuvayimilliyeye • Süleyman Seydi	159
Lozan'da Musul Meselesi • Timuçin Kodaman	167
Amerika Birleşik Devletleri'nde Lozan Kavgası ve Türk Lobiciliği • Veysi Akın	170
Ziya Gökalp'in Milliyet Anlayışı • Önder Göçgün	179
Atatürk'e Adanmış Bir Hayat: Salih Bozok (1881-25 Nisan 1941) • Fahri Maden	185
Arap Milliyetçiliği • Muhammet Şahin	187
1923'ten Günümüze Cumhuriyet Bayramı • Bengül Salman Bolat	192
Akşehirli Bir Askerin (Ömer Şarlak) Milli Mücadele Anıları • Galip Alçitepe	198
Türk Kültüründe Gazilik ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk • Hale Şıvgın	205
Basında 12 Mart Muhtırası • Ayten Sezer Arıç	211
Mehmet Emin Yurdakul'un Şiirlerinde Atatürk • A. Fikret Kılıç	217
1930'lu Yıllarda Siyasi ve Entelektüel Aktörlerin Metinlerinde Kemalizm Tanım ve Algılamaları • Sedat Gencer	222
Geçmişten Günümüze Gazete Sloganları • Bilal Çakıcı	230
Türk Ocaklarının Manisa'da Kuruluşu ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Faaliyetleri Günver Güneş	235
İzmir Basınında Şeyh Said İsyanı • Zafer Atar	247
Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin "Türkçesi" • Yonca Anzerlioğlu	257
Ne Zaman? Soğuk Savaş'ın Dönüşü • Cemal Acar	261
Cumhuriyet Dönemi Nevruz Kutlamaları • Demet Cansız	274
Celal Bayar'ın Ege Bölgesi'ndeki Türk Halıcılığına Dair İki Makalesi • Sibel Zeren	283
Hatay'ın (Sancak) Bağımsızlığı ve Türkiye'ye Katılımı Adnan Sofuoğlu - Adil Dağıstan	288
Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939) • Ömer Özcan	299
İkinci Dünya Savaşı'nda Batı Trakya Türkleri • Melih Akdeniz	301
Türk 'Abecesi' Üzerine • Necmeddin Sefercioğlu	307
Milli Kimliğin Temel Göstergesi Olarak Dil • Asiye Duman	310
Seraba Harcanmış Bir Ömür • Yücel Hacaloğlu	313
DÜŞÜNCELER • İsrail ile Savaşın Diğer Yüzü • Nuri Gürgür	314
PORTRE • Ahtamar Adası'ndaki Mescid • Tuncer Baykara	316
Türk Dünyasından Haberler	317
Türk Ocaklarından Haberler	319

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HABERLEŞME

EMİNE KISIKLI*

Mondros Mütarekesi'nden sonra bağımsızlığını kaybetme tehlikesi yaşayan Türk milletinin kurtuluşunu bir milli mücadele hareketinde gören Mustafa Kemal, bu mücadele ile hem Türk milletini bağımsızlığına kavuşturmayı, hem de yıkılmak üzere olan Osmanlı toprakları üzerinde yeni bir Türk Devleti kurmayı hedeflemiştir. Ancak bu süreçte Türk milleti, milli mücadele hareketinin başarıya ulaşma şansı olmadığı düşüncesi ile farklı kurtuluş *modelleri* üzerinde yoğunlaşmış ve bir süre milli mücadele fikrinden uzak kalmıştır. 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal için en önemli sorun, halka bir milli mücadelenin gerekliliğini ve bu mücadeleden zaferle çıkılacağı konusundaki inancını anlatabilmektir. Mustafa Kemal, bu mücadelede bir yandan milli hareketi örgütlemeye çalışırken, bir yandan da milli mücadelenin başarıya ulaşmasını kendi çıkarlarına ters gören iç ve dış güçlere karşı koymak mecburiyetinde kalacaktır. Dolayısıyla Mustafa Kemal milli mücadelede başarılı olmak için dönemin yazılı ve sözlü haberleşme araçlarını kullanmak, haberleşme görevlilerini kontrolü altına almak, milli harekete sıcak bakan basın ile iletişim kurmak, milli hareket karşıtı basının gücünü kırmak, yani milli mücadelede haberleşmeye önem vermek zorundadır.

Milli Mücadele'de Telgraf Haberleşmesi

Mustafa Kemal'in milli mücadelede kullandığı

dönemin en önemli haberleşme aracı telgraftır.¹ Telgraf 1854 Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne girmiş, ilk telgraf hattı İstanbul-Edirne arasına döşenmiş, 1864 yılında da 78 telgraf merkezi çalışır hale getirilmiştir.² I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı PTT teşkilatında yarattığı tüm olumsuzluklara karşın, Mustafa Kemal II. Abdülhamit'in tekelci ve baskıcı yönetiminin önemli bir aracı olarak geliştirilen telgrafı milli mücadelede örgütlenmede etkin bir biçimde kullanmıştır.³ Milli mücadele başlangıcında Afyonkarahisar telgraf merkezi, gerek Doğu Anadolu'yu, gerek İstanbul'u Batı Anadolu'ya bağlayan en önemli haberleşme noktası durumundadır. İstanbul'un Anadolu ile haberleşmesini sağlayan bir diğer telgraf merkezi ise Çanakkale'den geçen hattır.⁴ Trabzon da o günlerde önemli bir telgraf merkezidir.⁵ 1920 ortalarından itibaren önemli telgraf merkezlerinin işgal altında kalması Erzurum, Sivas, Trabzon, Samsun, Çorum, Kastamonu, Zonguldak ve Bolu arasındaki haberleşmenin tümüyle Kastamonu telgrafhanelerine yüklenmesi, buraların merkez haline getirilmesi sonucunu doğurmuş, Ekim 1920'de de o günlerin bir başka haberleşme merkezi durumunda olan Sinop'ta⁶ bulunan telsiz-telgraf cihazı Kastamonu'ya getirilerek kurulmuştur.⁷

Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'nden sonra hemen milli mücadeleye yönelmeyen, sessiz bir bekleyiş içinde olan Türk milletini milli hareket etrafında birleştirmesinde⁸ İstanbul Hükümeti'nin

o günlerde telgraf haberleşmesine uyguladığı yasak büyük rol oynamıştır. İzmir'in işgalinin ilk günlerinde, *Redd-i İlhak Cemiyeti* imzasıyla İzmir'den çekilen, Türk halkını bu elim olayı protesto etmeye yönelten telgraflardan rahatsızlık duyan İstanbul Hükümeti, PTT Umum Müdürü Refik Halit Bey'e gönderdiği tamimle bu telgrafların çekilmesini yasaklamış, ancak bir gün sonra emri geri almıştır. Bir süre sonra Aydın *Redd-i İlhak Cemiyeti*'nin, Anadolu içlerine peş peşe gönderdiği, halkı silahlanarak, İzmir'e doğru gelmeye teşvik eder mahiyetteki telgraflar üzerine umumî bir silahlı hareketten korkan hükümet, 16 Haziran 1919'da telgrafa tekrar yasak getirmiştir. Refik Halit Karay'a göre *bu tamimden sonra Anadolu harekât-ı milliyesi alevlenmiştir.*⁹ İstanbul Hükümeti'nin telgraf haberleşmesine uyguladığı yasak kararı üzerine 20 Haziran 1919'da Amasya'dan vilayetlere telgraf gönderen Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'nin bu emrini namuslu hiç bir telgraf memurunun uygulamayacağına inandığını, bu emri uygulamaya kalkışanları Divân-ı Harb'e vereceğini duyurmuş, aynı gün PTT Başmüdürlüğü'nden emrin geri alınmasını istemiştir. Meclis-i Vükelâ bu tavır karşısında 22 Haziran 1919 akşamı Mustafa Kemal'in haberleşme işlerine müdahalesini gerekçe göstererek azline karar vermiş, 23 Haziran 1919 günü de azil kararını Başmüdürlüklere tebliğ etmiştir. İstanbul Hükümeti ardından 28 Haziran 1919 günü 3. ve 15. Kolordulara bundan böyle Nezaret ile haberleşmeleri gerektiğini bildirmiş,¹⁰ 29 Haziran 1919 günü de PTT Umum Müdürlüğü, Mustafa Kemal tarafından verilen telgrafların kabul edilmemesini teşkilatına yeniden bildirme gereği duymuştur.¹¹ Bu gelişme karşısında Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'nin emrine uyararak telgraflarını çekmek istemeyen Erzurum Posta Başmüdürlüğü ile Merkez Müdürlüğü'ne tutuklulararak Divân-ı Harb'e sevk etmiş, 4 Temmuz 1919 günü de durumu bir tamim ile ilgililere duyurmuştur.¹² Mustafa Kemal'in tutumundan rahatsız olan İstanbul Hükümeti, 6 Temmuz 1919 günü verdiği yeni bir emirle Meclis-i Vükelâ kararı gereğince cemiyetlerin ücretsiz telgraf çekemeyeceklerini, hükümet tarafından tanınmayan cemiyetler adına ücretle dahi telgraf kabul edilmeyeceğini bildirmiştir.¹³ İstanbul Hükümeti haberleşme üzerinden yürüttüğü mücadelede Mustafa Kemal'i dize getirememiş, bu arada Mustafa Kemal 8/9 Temmuz 1919 gecesi İstanbul'a istifasını bildirerek resmî görev ve yetkilerini bırakmıştır.¹⁴

Mustafa Kemal Samsun'a çıktığı günden itibaren, İstanbul'daki gizli cemiyetler ile haberleşme-

sini kurye aracılığıyla yapmış, İstanbul'dan Kara Vasıf Bey'den kurye ile gönderilen mektuplar, önce Ali Fuad Paşa'ya gelmiş, Ali Fuad Paşa tarafından da Erzurum'a şifre ile bildirilmiştir. Batı'daki kumandanlarla yapılan tebligatlar da yine Ali Fuad Paşa aracılığıyla yürütülmüştür.¹⁵ Resmî görev ve yetkilerini bırakmak zorunda kalan Mustafa Kemal, güvenlik açısından önem taşıyan 20. Kolordu mıntıkasında güveniir bir haberleşme yapılabiirresi için 6 Temmuz 1919'da Sivas Posthanesi'ne bundan böyle telgrafların üst kısımlarında *mütealliktir* ibaresi yazılı olacağını, bu ibarenin yazılı olduğu telgrafların diğerlerine göre daha önce çekilmesi gerektiğini, emniyet ve asayişe uygun olmayan diğer telgraflara imza koyan 3. Kolordu mensuplarını şiddetle cezalandıracağını bildirmiştir. Mustafa Kemal ayrıca *mütealliktir* ibaresi taşıyan telgrafların, bir defa bile gecikmesine sebebiyet veren haberleşme görevlilerini vatana ihanet suçuyla Divân-ı Harb'e vereceğini, durumun bütün PTT merkezlerine ve Trabzon Başmüdürlüğüne de iletilmesini istemiştir.¹⁶ 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa 8 Temmuz 1919'da 3.Ordu Müfettişliğine gönderdiği telgrafta, müfettişliğe mahsus muhaberatın geciktirilmemesi ve takibi için kolordu mıntıkasında gerekli tedbirleri aldığını bildirmiştir.¹⁷ Anadolu'nun tavrı karşısında İstanbul Hükümeti İstanbul, Sivas, Trabzon, Diyarbakır, Konya, Ankara, Kastamonu, Hüdavendigâr PTT müdürlüklerine birer telgraf göndererek, Başmüdürlük ile adı geçen merkezler arasındaki telgraf haberleşmesinin kontrolünü sağlamak amacıyla üç telgraf memurunun görevlendirilmesini, bu memurların milli harekete uygun telgrafları alıkoyup, diğer telgrafları çekmesini, bu memurların denetiminden müdürlerin sorumlu olmasını ve görevini layıkıyla yapan memurlara münasip miktarda ikramiye verilmesini emretmiştir.¹⁸ Bu girişim ile Erzurum kontrol altına alınmış, fakat Sivas için aynı durum söz konusu olamamıştır. Üstelik bu girişim Anadolu'da askerî yetkililer arasında şifre haberleşmesini artırmış, kumandanlar vasıtasıyla milli harekât kapalı yoldan genişleme imkânı bulmuştur. İstanbul Hükümeti kumandanlar arasındaki şifre haberleşmesine engel olmak amacıyla, 17 Ağustos 1919 günü¹⁹ İzmir haricindeki bütün Başmüdürlüklere ve Harbiye Nezareti vasıtasıyla da 1., 3., 12., 14., 15., 13. ve 20. Kolordu Kumandanlarına *Kolordu kumandanlarıyla, kolordu ahz-ı asker rüesasının ancak Nezaret ile şifre muhabere edebileceklerini* bildirmiştir.²⁰ Bu emir hem hükümetin Kolordu Kumandanlarına güvenmediği sonucunu yaratacak, hem de askerî sırların açığa çıkmasına yol açacak

bir uygulamadır.²¹ Şifreli haberleşmenin kaldırılması için Anadolu'nun dört bir yanından İstanbul'a telgraf yağdıran komutanlar bu üç günlük yasağa uymadıkları gibi, Afyonkarahisar telgraf merkezi de o günlerde İstanbul tarafından verilen emirleri dinlememe kararı almıştır. 21 Ağustos 1919 günü emri geri çekmek mecburiyetinde kalan Dâhiliye Nezareti, komutanlar arasındaki şifre haberleşmeyi yeniden serbest bırakmıştır.

İstanbul Hükümeti'nin milli hareketi yok etme girişimini telgraf haberleşmesini kontrolü altına alması sayesinde engelleyen Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'nin aynı amaçla tertipleği Ali Galip olayını da güvenilir haberleşme görevlileri sayesinde etkisiz hale getirmiştir.²² Ali Galip olayının Padişah ve Damat Ferit Hükümeti'nin ortak girişimi olduğunu bilen Mustafa Kemal, halkın hassasiyetleri nedeniyle Ferit Paşa Hükümeti'nin Padişah'ı olaylardan haberdar etmeyerek aldatmakta olduğu tezini benimseyip, Damat Ferit Hükümeti üzerine yüklenme taktiği uygulamış²³ ve 11 Eylül 1919 günü Padişah'a İstanbul Hükümeti ile ilişkide bulunmama niyetinde olduklarını bildiren bir telgraf çekme kararı almıştır.²⁴ Bu telgrafın suretinin kolordu kumandanları tarafından Padişah'a çekilmesi uygun görülmüş, ancak Eylül'ün 11. günü ve özellikle 12/13 gecesini kumandanların Padişah ile haberleşmesine Damat Ferit Paşa engel olmuştur.²⁵ Bunun üzerine Sivas Kongresi Temsil Heyeti Damat Ferit Paşa'ya hitaben bir telgraf kaleme alarak, vatanın meşrû olmayan bu hükümet ile ilgi ve bağlantısını keseceği uyarısında bulunmuştur.²⁶ Bu uyarıya rağmen İstanbul'un saraya telgraf bağlantısı vermeyeceği anlaşılınca İstanbul ile Anadolu arasındaki telgraf haberleşmesi kesilmiştir.²⁷

13/14 Eylül 1919'da İstanbul ile Anadolu arasındaki resmî haberleşmenin kesilmesinden sonra Sivas Kongresi Temsil Heyeti milletin güvenini kazanmış meşrû bir hükümet kuruluncaya kadar haberleşme merkezi görevini üstlenmiştir.²⁸ Ancak İstanbul ile resmî haberleşmenin kesilmesi kararı bazı itirazlara yol açmış,²⁹ Trabzon'daki bazı nüfuzlu şahsiyetler milli birliği tehlikeye sokacak hareketlere girişmiş, Trabzon Telgrafhanesi mühim telgrafları çekmemeye başlamış ve İstanbul ile haberleşmesini sürdürmüştür. Mustafa Kemal Trabzon ile İstanbul arasındaki haberleşmenin engellenmesi için 30 Eylül 1919'da 15. Kolordu Kumandanlığı'na iki ayrı telgraf göndermiştir. İlk telgrafında Trabzon Telgrafhanesi'nin fırsat buldukça İstanbul'dan ajans almakta, hatta müih-

kata tamimler yapmakta olduğunu öğrenildiğini bildiren Mustafa Kemal, Trabzon'a milli harekete zarar verecek hiç bir havadisın girmemesi, denizden gerek vapurlarla, gerek diğer yollarla gelmesi muhtemel muzır yayınların engellenmesi lüzumunu bildirmiştir.³⁰ Mustafa Kemal ikinci telgrafında, İstanbul menşeli milli harekete zarar verecek havadislerin Kastamonu üzerinden geçişine imkân kalmadığını, Samsun'da da bu hususun temini için kat'i tedbirler alınması gereğine işaret etmiştir.³¹ İstanbul ile haberleşmenin kesilmesinden sonra Kastamonu'da da milli hareket aleyhinde hareketler başlamış, İstanbul'a çağırılan Mustafa Kemal'in güvendiği ve her türlü sırrını paylaştığı Vali İbrahim Bey, İstanbul'a gitmemesi gerekirken Kastamonu'dan ayrılmış, İstanbul'un yerine tayin ettiği Hürriyet ve İtilâfçı yeni Vali Ali Rıza Bey, Mustafa Kemal'in girişimleri sonucu İstanbul'a geri dönmek zorunda bırakılmıştır.³² Konya'da ise, İstanbul ile haberleşmenin kesilmesinden sonra Vali Cemal Bey'in şimendifere ait telgraf hattını kullanarak İstanbul ile haberleşmeyi sürdürmesi Konyalı vatanseverleri harekete geçirmiş, Cemal Bey'in İstanbul'a kaçmasıyla Konya'da da sükûnet sağlanmıştır.³³

İstanbul ile Anadolu arasındaki resmi haberleşmenin kesilmesi kararı Anadolu açısından olduğu kadar İstanbul Hükümeti açısından da sıkıntı yaratmıştır. İstanbul Hükümeti'ne bağlı olan memurların bir kısmı Anadolu'dan kaçmak mecburiyetinde kalırken, bir kısmı Sivas'a tabî olmak yolunu tutmuş, İstanbul'un Anadolu üzerindeki otoritesi yok olma noktasına gelmiştir. Ancak İstanbul ile Anadolu arasındaki haberleşmenin kesilmesi kararının en olumlu sonucu, 2 Ekim 1919 günü Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifa etmesidir.³⁴

Sivas Kongresi sırasında daha da önem taşıyan telgraf haberleşmesi, Sivas PTT İdaresi'nin bir telgraf makinesini ve bir kaç telgraf memurunu kongre emrine vermesi sayesinde aksamadan yürütülmüştür.³⁵ Böylece Mustafa Kemal Sivas Kongresi sırasında yurdun dört bir yanıyla bağlantı kurmuş, bu durum o günlerde Sivas'ta bulunan Amerikalı gazeteci Mr. Brown'u hayretler içinde bırakmıştır. Mr. Brown anılarında,³⁶ *O akşam şahit olduğum kadar verimli bir haberleşme asla işitmedim. Yarım saat içinde Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya ve Bursa telgrafla Sivas'a bağlandı. Hattın bir başında Mustafa Kemal, diğer başında da sırasıyla bu şehir ve vilayetlerin askeri komutanları ve müihî amirleri yer almışlardı, demektedir.*

İstanbul Hükümeti ile resmi haberleşmenin kesildiği süreçte Türk milleti adına haberleşmeyi yürüten Heyet-i Temsiliye, 15 Eylül 1919 günü Heyet-i Temsiliye tarafından verilecek tamimlerin en küçük idare heyetlerine kadar yayılması emrini vermiş,³⁷ 7 Ekim 1919 günü de hükümet ile milli emeller arasında tam bir birlik olduğu gerekçesiyle İstanbul Hükümeti ile resmi haberleşmenin devamına karar verildiği açıklamasını yapmıştır.³⁸ 8 Ekim 1919 günü Heyet-i Temsiliye, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'ye servis muhaberatına hükümetçe izin verildiğini bildiren tamimine bir teşekkür telgrafı ile karşılık verilmesini uygun görmüş,³⁹ aynı gün bu süreçte fedakârca çalışan telgraf memurlarına bir teşekkür telgrafı gönderilmesini kararlaştırmıştır. Milli mücadele aleyhinde çalışan telgraf memurları hakkında da tedbir alan Heyet-i Temsiliye, 11 Ekim 1919 günü PTT Umum Müdürü Refik Halit Bey'in makamında bırakılmaması, İstanbul Telgraf Merkez Müdürü hakkında işlem yapılmasının İstanbul'a yazı ile bildirilmesine karar vermiştir.⁴⁰ Heyet-i Temsiliye 22 Kasım 1919 günü de Yozgat Posta-Telgraf Müdürü'nün Aydın'a gönderilmesi üzerine, onun yerine tayin edilen Ferit Paşa Hükümeti'nin sadık adamlarından olan Tevfik Efendi'nin hiç bir şekilde kabul edilmeyeceğini, bu değişikliğe sebebiyet verenlerin iyi niyetli sayılmayacağını Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bildirdiği gibi, gerekli tedbirlerin alınması hususunda da Ankara Vilayeti'ne emir vermiştir.⁴¹ 24 Kasım 1919'da Antep telgraf muhabere memuru vekillerinden Nedim Efendi'nin, üstün meziyetlerinden dolayı makamında bırakılmasını Antep Heyet-i Merkeziyesi'nin bildirmesi üzerine, Heyet-i Temsiliye'ce durumun Diyarbakır PTT Başmüdüriyeti'ne yazılmasına karar vermiştir.⁴² Kuvayımillie'ye taraftar telgrafhanelerin kurulmasına da önem veren Heyet-i Temsiliye, 14 Şubat 1920'de Nazilli Mevki Kumandanı Servet Bey'e, Sivas'ta 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e ve Diyarbakır'da 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'e birer telgraf göndererek, komutanlardan bölgelerinde Kuvayımillie tarafından tesis edilmiş telgrafhane olup olmadığını sormuştur. ⁴³ Diyarbakır'dan Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen cevap, bölgede Kuvayımillie tarafından tesis edilmiş telgrafhane olmadığı yönündedir. ⁴⁴ Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'in 17 Mart 1920'de verdiği cevap ise, Antep yolu üzerinde Karabıyıklı'da ve İslâhiye yolu üzerinde Sarılar'da birer merkezin açılmış olduğu, ayrıca Antep merkez telgrafhanesinin Fransız işgali dolayısıyla, Antep dışındaki Kup karyesine taşınmış olduğu ve bundan başka

bölgede Kuvayımillie'ce tesis edilmiş bir telgraf merkezi bulunmadığı şeklindedir.⁴⁵ Mustafa Kemal 14 Mart 1920'de de Seryaver Salih ve İsmet beylere gönderdiği telgrafta, Sinop'taki telsiz-telgraf istasyonunun Sivas'a naklini faydalı gördüklerini bildirmiştir. Mustafa Kemal, bu istasyonun Anadolu'nun ortasında faal bir hale getirilmesi ile ciddi bir vaziyet halinde büyük faydalar elde edilebileceği kanaatindeydi. Mustafa Kemal ayrıca istasyona ait malzemenin durumu, Sivas'a hangi şartlar altında nakledilebileceği ve düzenli bir haberleşmenin temini için nelere ihtiyaç duyulduğu hususlarını araştırmak üzere İstanbul'dan Sinop'a güvenilir bir uzmanın gönderilmesini, alınacak rapor doğrultusunda sevki düşünmenin munasip olacağı kanaatinde olduklarını bildirmiştir.⁴⁶

Heyet-i Temsiliye İstanbul'un işgali üzerine 17 Mart 1920 günü askeri ve siyasi makamlara Heyet-i Temsiliye ile haberleşmeleri uyarısında bulunmuş, Mustafa Kemal aynı gün 15. Kolordu Kumandanlığı'na telgrafhanelerde alınması gereken tedbirlere ilişkin bir emir vermiştir.⁴⁷ İtilâf Devletleri İstanbul'un işgali ile birlikte ⁴⁸ telgraf haberleşmesini ve Anadolu'ya bilgi akışını sağlayan gizli grupları daha sıkı bir biçimde denetimleri altına almıştır.⁴⁹

İlk TBMM'nin açılmasıyla birlikte Heyet-i Temsiliye'nin görev ve yetkileri TBMM'ne geçmiş, Ankara Hukuk Mektebi'nde, Mustafa Kemal'e bağlı olarak çalışacak olan bir *Posta ve Telgraf Bürosu* kurulmuştur. Bu büro kısa süre sonra haberleşme işlerindeki gecikmeyi önlemek amacıyla genel müdürlüğe dönüştürülmüş, 20 Mayıs 1920'de İzmit Mebusu Sırrı Bey, PTT Umum Müdürlüğü'ne atanmıştır. ⁵⁰ Sırrı Bey'in üç ay sonra istifa etmesi üzerine, önce Dâhiliye Vekili Refet Bey (Bele), daha sonra da Saruhan Mebusu Sabri Bey PTT Umum Müdürü olmuştur. Sabri Bey'in PTT Umum Müdürlüğü döneminde telgraf haberleşmesinde acil ihtiyaçların karşılanmasına yönelik tedbirler alınmaya başlanmış, 1920 Haziran'ında haberleşmenin önemli konulara ayrılması hakkında bir kararname çıkarılmış, aynı ay telgraf haberleşmesinde lakapların olabildiğince kısaltılması hususunda bir kararname yayımlanmıştır. 22 Eylül 1920 tarihli kararname ile bölgedeki en büyük askerî veya mülkî amirin dışında hiç kimsenin telgraf veya telefon hattını kullanamayacağı, 12/13 Kasım 1920'de ise yetkililerden başkasında şifre yakalanması durumunda casuslukla suçlanarak, İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edileceği uyarısında bulunulmuştur.⁵¹ 28 Ekim

1920'de işgalcilerin Anadolu'dan haber almalarını engellemek amacıyla sansür yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle, Anadolu'dan sahile gidecek, sahilden Anadolu'ya gelecek mektuplar ile iç haberleşme ile ilgili tüm mektup ve telgrafların büyük merkezlerde sansür edileceği belirtilmiştir.⁵² Şubat 1921'de 24. Fırka tarafından yayımlanan beyanname ile düşmanın herhangi bir yeri işgale kalkışması halinde görevli Türk memurların, işgal kuvvetlerinin her hareketini Ankara'ya telgraf ile bildirmesi, böyle bir durumda ihbar, şifre ve gizli evrakla, telgraf gereçlerinin düşmana teslim edilmeyerek, kaçırılacak olanının kaçırılması, kaçırılmayacak olanının da imha edilmesi istenmiştir.⁵³ Mart 1921'de şifre haberleşmesinin, öncelikle iç güvenlik ve dış ilişkilere yönelik konulara ayrılmasına dair bir kararname yayımlanmıştır. 4 Mayıs 1921'de de Müdafaa-i Milliye raporlarının Ankara'ya Merkez Kumandanlığı kanalıyla gönderilmesi, telgraf ile haber verme imkânı olmadığı takdirde, raporun yazılı olarak İnebolu İrtibat Zabıtlığı'na gönderilmesi istenmiştir. Raporlar İnebolu'ya ve Genel Kurmay Başkanlığı'na şifreli verilmiş, asılları doğrudan Fevzi Paşa'ya gönderilmiştir. 1922 başlarından itibaren de İzmit yolunun kullanılmaya başlandığı görülmektedir.⁵⁴

1921 yılında dokuz yerleşik ve gezer telsiz-telgraf hattı kurulmuş, Adana'da Fransızlardan beş telsiz istasyonu alınması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla 1921 Şubat'ında PTT Umum Müdürlüğü bütçesinin artırılmasına ilişkin yasa çıkartılmış, aynı yılın sonlarında, Anadolu'da büyük ve yerleşik bir telsiz-telgraf istasyonunun kurulması için Müdüriyet'e 120.000 lira ayrılması kararlaştırılmıştır. Birliklere verilen haberleşme donanımları dışında muhabereci yetiştirmek üzere okul konumunda bir telgraf depo taburu kurulmuştur.⁵⁵ Milli mücadele sırasında Ankara Telgraf Merkezi, Yabanabat-Gerede üzerinden bir, Kalecik-Çankırı üzerinden iki tel ile Kastamonu, İnebolu, Trabzon ve Samsun'a; Polatlı-Sarıköy-Sivrihisar-Seyitgazi üzerinden iki tel ile Eskişehir ve ilerisine; Sivrihisar-Aziziye üzerinden bir tel ile de Afyonkarahisar Telgraf Merkezi'ne bağlanmış ve bu suretle Ankara'nın her tarafla haberleşmesi sağlanmıştır. Milli mücadele döneminde yeni telgraf hatlarının çekilmesi konusunda büyük güçlük yaşanmış, Ankara-Konya telgraf haberleşmesi, Kayseri-Ülukişla üzerinden yapılmakta iken, Batı Cephesi Karargâhı'nın Akşehir'e naklinden sonra bu hat yetersiz kalmıştır. Konya'nın Ankara ile direkt haberleşmesinin sağlanması için

Haymana'dan Sarayönü'ne kadar 140 km.lik bir hat, Kırşehir'den Koçhisar'a kadar da 60 km.lik bir hat inşa edilmiş, özellikle Sakarya Savaşı'nda bu hattın yararlanılmıştır. Adana-Mersin bölgesinin Ankara ile haberleşmesi de Konya hattı üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Sakarya Savaşı öncesinde Yunanlıların Ankara yakınlarına geldiği günlerde haberleşmenin güven içinde yapılabilmesi için Ankara'daki PTT İdaresi, merkez dairelerini Fahri Bey başkanlığında Kayseri'ye göndermiş, Genel Müdür Sabri Bey Ankara'da kalmıştır.⁵⁶ Büyük Tarruz sırasında da Türk tarafının izlediği yollardan biri, Yunan hatları gerisindeki haberleşmeyi engellemeye çalışılmak olmuştur.⁵⁷

Ankara, milli mücadele günlerinde Avrupa ve Asya ile telgraf haberleşmesini ise üç yolla yapmıştır. Bu yollardan birisi İngiliz denetiminde gerçekleştirilmiş, diğerleri Rodos-Şira-İtalya, Rusya ile haberleşmeyi sağlayan Batum-Moskova hatlarıyla olmuştur.⁵⁸

Milli Mücadele'de Yazılı ve Sözlü Haberleşme

Mustafa Kemal, milli mücadelede *Milleti aydınlatmada ve uyarmada, millete muhtaç olduğu fikri gıdayı vermede, milletin mutluluk hedefi olan müşterek istikamette yürümesini sağlamada başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehber*⁵⁹ olarak gördüğü basının gücünden yararlanmıştır. Ancak Mustafa Kemal Samsun'a çıktıktan sonra basın ile temasa geçmeden önce sözlü haberleşme yöntemini devreye sokarak, 28 Mayıs 1919'da halktan büyük ve heyecanlı mitingler düzenlemelerini, her mitingden sonra da Babıali'ye ve İtilâf Devletleri mümessillerine etkili telgraflar çekmelerini istemiştir.⁶⁰ İzmir'in işgalinin yarattığı heyecanlı atmosferde Anadolu'da düzenlenen bu mitinglerle halk milli harekete yönlendirilirken, Mustafa Kemal büyük sorunlar yaşayan İstanbul ve Anadolu basını ile temasa geçmiştir. İstanbul basını 13 Kasım 1918'den sonra önce Padişah'ın, İstanbul'un resmen işgalinden sonra da hem Padişah'ın, hem de işgal kuvvetlerinin baskısı ve sansürü altına girmiş, bağımsız hareket etme yeteneğini kaybetmiştir.⁶¹ İstanbul'dan ve Padişah otoritesinden uzak olduğu için hem bağımsız hareket etme yeteneğine, hem de yanı başında filizlenen milli hareketi yakından takip etme imkânına sahip olan Anadolu basını ise ekonomik sıkıntı içindedir. Mustafa Kemal bu şartlar altında bir yandan İstanbul'un milli hareket yanlısı basını ile iletişim kurmak, bir yandan Anadolu basınının ekonomik sorunlarına çözüm bul-

mak, bir yandan da milli hareketinin sözcülüğünü yapacak milli bir basın oluşturmak mecburiyetindedir. Mustafa Kemal'in milli hareketi destekleyen basından en büyük beklentisi, milli hak ve hukukumuzun korunmasının yanında Avrupa kamuoyunu kendi yanımıza çekecek, milletlerin hak ve hukukuna saygı gösterecek nitelikte yazılar yazmasıdır. Mustafa Kemal 4 Mart 1920'de Sivas Vilayeti'ne ve Heyet-i Merkeziye'ye gönderdiği telgrafta, milli hareketi destekleyen basından bir takım isteklerde bulunmuştur.⁶² Anadolu gazeteleri incelendiğinde Mustafa Kemal'in direktiflerinin uygulandığı, Avrupa olaylarının Avrupa basınından ve Avrupalı milletleri darılmayacak biçimde naklen verildiği, milli birlik ve beraberlik doğrultusunda hareket edildiği, Wilson Prensipleri'ne sıkça yer verildiği, halka ülkenin mutlaka kurtarılacağı yönünde cesaret aşılayan yayınlar yapıldığı görülecektir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra sansüre rağmen, halkı Anadolu'daki gelişmelerden haberdar etmek için İstanbul basını ile irtibata geçmenin gereğine inanan Mustafa Kemal, 10 Temmuz 1919'da İstanbul Matbuat Cemiyeti'ne bir telgraf çekmiş, vatan ve milletin tehlikede olması sebebiyle kamuoyunu aydınlatmak ve bilgi vermek durumunda olan Basın Heyeti'ne durumu anlatmış, İstanbul gazetelerinin kendisine yardımcı olmasını istemiştir.⁶³ Ancak Mustafa Kemal'in bu girişimine rağmen, Sivas Kongresi ile ilgili haberler İstanbul gazetelerinde hiç yer almamış, ancak Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra milli mücadele ile ilgili gelişmeler gazetelerde görülmeye başlamıştır. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte de İstanbul Basını Mustafa Kemal ile temasa geçmiştir. 6 Ekim 1919'da Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'e bir telgraf çeken *İstiklâl* gazetesi yazarı, vatanın kurtarılmasında en kutsal ve acele şartın milli bağımsızlığın sağlanması olduğunu belirterek, Anadolu ile ilgili haberleri yeterince alamayan İstanbul basınına endişe içinde olduğunu, bu yüzden yazılarına ışık tutacak haberlerin *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *Akşam*, *Türk Dünyası*, *İstiklâl* gazetelerine gönderilmesini istemiştir.⁶⁴ 9 Ekim 1919 günü Matbuat Cemiyeti Başkanı Velid Bey vasıtasıyla İstanbul'da *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *Akşam*, *Türk Dünyası* ve *İstiklâl* gazetelerince açıklanması istenen hususları Heyet-i Temsiliye adına cevaplandırarak Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin amaçlarını açıklamış, hükümetten bazı isteklerde bulunmuş, meselenin daha açık ve detaylı bir biçimde öğrenilmek istenmesi halinde Sivas'a bir, iki kişi gönderilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.⁶⁵

Mustafa Kemal'in talebi üzerine 20 Ekim 1919 akşamı Sivas'a gelen *Tasvir-i Efkâr* gazetesi adına Ruşen Eşref Bey(Ünaydın)'in, Mustafa Kemal ile yaptığı mülakat 23 Ekim 1919 tarihinden itibaren *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanmıştır.⁶⁶ İstanbul basını ile Mustafa Kemal arasındaki ikinci yakınlaşma girişimine yine Sivas Kongresi'nden sonra teşebbüs edilmiş,⁶⁷ bu çabada Matbuat Cemiyeti Başkanı Velid Bey büyük rol oynamıştır.

Mustafa Kemal, İstanbul'un milli mücadele taraftarı gazetelerinin desteğini elde ederken, İstanbul'un milli mücadele karşıtı basınına milli hareketi yok etme çabalarını Anadolu'nun dört bir yanındaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri vasıtasıyla engellemeye çalışmış, Anadolu Basını da bu çabalara destek vermiştir. Mustafa Kemal 23 Mart 1920 günü Heyet-i Temsiliye adına 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, milli emeller aleyhinde propaganda yapan *Peyam*, *Sabah*, *Serbesti*, *Alemdar*, *Bosfarya* gazeteleri ile aynı doğrultuda yayın yapan Rumca ve Ermenice gazetelerin Anadolu'ya sokulmaması hususunda postanelerde sansür ile görevli olan memurların uyanık olmasını istemiştir.⁶⁸ Mustafa Kemal 12 Nisan 1920 günü Bursa'da bulunan 56. Fırka Kumandanlığı'na İstanbul matbuatının gerek posta ile gerek müvezziler ve bayiler için elden Bursa'ya gelenlerinin askeri bir kontrole tabi tutulmasını ve sakıncalı olanlarının Anadolu'ya sokulmamasını emretmiştir.⁶⁹ Mustafa Kemal aynı gün 56. Fırka Kumandanlığı'ndan İstanbul ve yabancı basında yayımlanan gazetelerin birer nüshasının Heyet-i Temsiliye'ye gönderilmesi, Heyet-i Temsiliye'den Bursa yoluyla İstanbul'a gönderilecek evrakın ele geçmeden İstanbul'a ulaştırılması talebinde bulunmuştur.⁷⁰ Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye adına 20 Nisan 1920'de de Samsun Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta, Samsun Rumlarının Rumca gazeteleri alıp okuduklarının öğrenildiğini, bu nedenle posta ve diğer yollardan gelebilecek İstanbul gazetelerine karşı ciddi ve kesin tedbirler alınması gereğine işaret etmiştir.⁷¹

Milli hareketi destekleyen Anadolu Basını ise, I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte büyük bir mali kriz içine düşmüş, Kastamonu'da *Açıksöz*, Erzurum'da *Albayrak* ile Amasya'da *Emel* gazetelerinin kâğıt sıkıntısı ve yardım alamama gibi nedenlerle çıkarılmasında sıkıntı yaşanmıştır. Ankara dışında yayımlanmakta olan gazetelere 1921 Şubat'ına kadar yapılan yardım sembolik ölçüde kalmıştır. Ekonomik sıkıntının yanı sıra o günlerde Anadolu basını kendilerine haber ulaştırarak

bir kaynaktan da yoksundur. Anadolu'nun milli hareket yanlısı gazetelerine imkânlar ölçüsünde destek veren Mustafa Kemal, Anadolu'nun milli mücadele karşıtı basını ile de mücadele etmiştir. Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye Başkanı sıfatıyla 15 Ekim 1919 günü, Adana'da yayımlanmakta olan *Ferda* gazetesinin postanelerde alıkonmasına karar vermiş,⁷² 20 Ekim 1919 günü de Bolu'da İslâm unsurlar arasında ayrılık çıkaracak nitelikte yayın yapan *Dertli* gazetesinin uyarılması konusunda Bolu Heyet-i Merkeziyesi'ne yazı yazılması kararını almıştır.⁷³

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra, İstanbul'un milli mücadele karşıtı basını daha rahat hareket etme imkânına kavuşmuş, bu ortamda İtilâf Devletleri'nce susturulan milli mücadele yanlısı kalemler Anadolu'ya geçme yolunu seçmiştir. İlk TBMM'nin açılması çalışmalarının hız kazandığı bu günlerde İstanbul menşeli gazetelerin Anadolu'da dağıtılmasına daha fazla engel olma ihtiyacı duyan Mustafa Kemal, ilk TBMM'nin açılmasından sonra 6 Mayıs 1920 günü 2 numaralı İcra Vekilleri Heyeti kararnamesiyle 19 maddelik bir sansür talimatnamesi hazırlamıştır. Sansür Talimatnamesi'nde İstanbul'dan gelen resmi evrak ve gazetelerin hangi sansür merkezlerinde toplanacağı, nasıl iade edileceği belirlendiği gibi,⁷⁴ Posta-Telgraf haberleşmesinin de sansüre tabi olarak çalışması, Trabzon, Sivas, Ankara, Antalya ve Bursa'da beş sansür müfettişliği kurulması kararlaştırılmıştır.⁷⁵ 1921 yılından itibaren İstanbul Hükümeti'nin milli mücadele yanlısı gazetelere uyguladığı sansür politikasında biraz yumuşama olmuş, o tarihe kadar Kuvayimilliyeler'den ve milli mücadeleden söz edemeyen İstanbul gazeteleri, artık milli hareket ile ilgili gelişmelere yer vermeye başlamışlardır. Bu yumuşamayı I. ve II. İnönü Zaferleri, Ermenilerle Gümrü Antlaşması'nın imzalanması ve Fransa ile yapılan Ankara İtilâfnamesi gibi milli mücadelede başarılı olduğu kanaatini güçlendiren olayların yaşanması, Padişah'ın da bu tür haberlerin kamuoyuna yansıtılmasında fayda görmüş olması ile yorumlamak mümkündür.⁷⁶

Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde bölgelerinin nüfuzlu şahsiyetleri ile sözlü iletişim kuran ve bu nüfuzlu insanlar vasıtasıyla ülkenin geleceği konusunda bölge halkını aydınlatan Mustafa Kemal, Sivas Kongresi sırasında milli mücadelede haberleşmede yaşanan sıkıntıları görmüş ve milli hareketin sözcülüğünü yapacak bir gazete çıkartma kararı vermiştir.⁷⁷ İlk on altı sayısı Mustafa Kemal'in kontrolünde çıkan ve adını Mustafa

Kemal'in koyduğu *İrade-i Milliye*, halkı milli hareket konusunda aydınlatmayı amaçlamıştır.⁷⁸ Dama Ferit Hükümeti'nin istifasından sonra İstanbul ile ilişkilerin değişikliğe uğradığı Ali Rıza Paşa döneminde ılımlı bir yayın politikası izleyen *İrade-i Milliye*, İstanbul Hükümetine yönelik eleştirilerden elden geldiğince kaçınmıştır. *İrade-i Milliye* dış politikada Mustafa Kemal'in benimsediği çizgide yayın yapmış, bağımsızlığımızı kazanmak için Batılı güçlere karşı savaşmak mecburiyetinde olmamıza karşın, dünya kamuoyuna milli hareketi bir bağımsızlık mücadelesi olarak anlatma ve dünya barışının sağlanmasına yönelik mesajlar verme politikası uygulamıştır.

İrade-i Milliye'nin kamuoyunu milli mücadeleye hazırlama yönündeki çabaları gazetesinin düzenli dağıtım yapamaması yüzünden yetersiz kalmıştır.⁷⁹ Halide Edip, *Ne harici dünya, ne memleketin içi milli hareketin manasını anlayamamıştı. Çünkü bu hususta haber alamıyorlardı*⁸⁰ sözleriyle bu yetersizliği ortaya koymaktadır. İstanbul'un zararlı yayımlarının halkı huzursuz ettiği, gelişmelerden haberdar olamayan halkın kafasının karıştığı o günlerde Anadolu'ya geçmek üzere yola koyulmuş olan Halide Edip ve Yunus Nadi, Geyve istasyonunda halkı bilgilendirecek bir gazete çıkarılması ve bir ajans kurulması konusunda görüş birliğine varmışlardır.⁸¹ Bu düşüncenin Mustafa Kemal tarafından da onaylanması sonucunda Ankara'da 10 Ocak 1920'de milli mücadele süresince tüm gazetelere haber kaynağı oluşturacak olan *Hâkimiyetimilliyeler* gazetesinin yayımına başlanmıştır. Gazeteden İstanbul halkının da yararlanmasını arzulayan Mustafa Kemal, 24 Ocak 1920'de İstanbul'da 10. Fırka Kumandanı Kemal Bey'e *Hâkimiyetimilliyeler*'nin emniyetle dağıtılması hususunda tertibat alınması, hangi adrese, ne şekilde ve ne miktarda gönderileceğinin bildirilmesi emrini vermiştir.⁸² Mustafa Kemal, *Hâkimiyetimilliyeler*'nin her nüshasından yedi yüz adedinin de İstanbul'daki Çanakkale Mevki Müstahkem Komutanı Miralay Şevket Bey'e gönderilmesi talimatını vermiştir.⁸³ Yazıları bizzat Heyet-i Temsiliye tarafından verilen⁸⁴ *Hâkimiyetimilliyeler*'nin amacı, Anadolu ve Anadolu'yu ilgilendiren olaylara ilişkin haber vermektir.⁸⁵ *Hâkimiyetimilliyeler*'nin yayımlarına rağmen, Anadolu'nun muhtelif kesimlerinden Heyet-i Temsiliye'ye memleketin geleceği ile ilgili haber alınmadığı yolunda telgraflar gelmeye devam etmiştir. 15 Mart 1920'de Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Süleyman Bey, kendilerine memleketin geleceği ile

ilgili hiçbir haber ulaşmadığından yakınmakta, memleketin geleceği hususunda iyi ve kötü haberlerden günü gününe haberdar edilmek istediklerini bildirmektedir.⁸⁶ Hasankale'den Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı adına Bekir Bey, 17 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye'ye, on beş gündür memleketin durumu ile ilgili hiçbir haber alamadıklarından, Pasin'lilerin mevcut durumdan haberdar edilmek istediklerinden söz etmekte,⁸⁷ aynı gün Arapkir Müdafaa-i Hukuk Heyeti Başkanı Nafiz Hasan Bey, Urfa ve Antep'te de hiçbir haber alınamadığını Ankara'ya duyurmaktadır.⁸⁸ 1 Nisan 1920'de Karahisar'dan gönderilen telgrafta ise gazetelerine haber ulaştırılmadığından şikâyet edilmektedir. Bu şikâyetlerin tek sebebi bir milli ajans olmayışıdır. Mustafa Kemal haberleşmede yaşanan bu sıkıntıyı gidermek için 6 Nisan 1920 günü Anadolu Ajansı'na faaliyete geçirmiştir. Anadolu Ajansı, Türk kamuoyunu yanlış yönlere sürükleyecek, milli birliği tehlikeye sokacak iç ve dış yayınlara karşı milleti uyanık tutacak, milli bağımsızlığımızı sağlayacak karar ve gelişmeleri Türk milletine zamanında haber vermekle yükümlüdür.⁸⁹ Anadolu Ajansı'nın bu tarihi görevini layıkıyla yapabilmesi, ajans haberlerinin en küçük yerleşim birimlerine zamanında ulaştırılmasıyla mümkündür. Bu nedenle Heyet-i Temsiliye adına Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığı'na bir telgraf gönderen Mustafa Kemal, İstanbul'un durumu ile ilgili güvenilir haberlerin Anadolu Ajansı'na düzenli bir şekilde gönderilmesini istemiştir.⁹⁰ Erkân-ı Harbiye Başkan Vekili Fevzi Paşa da, İnebolu'daki İstihbarat Subayı Şevki Bey'e, Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü tarafından günlük telgrafla bildirilen Anadolu Ajansı haberlerinin İstanbul'a ulaştırılması, her tarafa dağıtılması ve gecikmelerinin önlenmesi talimatını vermiştir.⁹¹ Bu tedbirlere rağmen ajans haberlerinin bazı yerlere sevk edilemediği yolunda şikâyetler üzerine Mustafa Kemal 18 Nisan 1920'de Anadolu Telgraf Merkezi'ne hitaben yayımladığı tamimde, Anadolu'nun İstanbul ile bağlantısının kesik olduğu bu günlerde milletin büsbütün habersiz kalmaması amacıyla gerçekleştirilen bu hizmetin, bütün telgrafçıları tarafından süratle yerine getirilmesinin beklendiğini, bu hususta vuku bulacak suçların ihmal sayılamayacağını, vatani bir suç sayılacağını bildirmiştir.⁹²

Anadolu'daki gelişmelerden İstanbul basınına da habersiz bırakmak istemeyen Mustafa Kemal, 21 Nisan 1920'de Mudanya Kaymakamlığına bir telgraf göndererek, Anadolu Ajansı'nın günlük tebligatlarının düzenli olarak güvenilir kayıççı-

lar ve vapur kaptanları aracılığıyla bir *teşkilat-ı muntazama* dâhilinde İstanbul'a ulaştırılmasını emretmiştir.⁹³ Mustafa Kemal, Balıkesir'deki 61. Fırka Kumandanı'na gönderdiği ikinci telgrafta da, Anadolu Ajansı'nın günlük tebligatlarının Bandırma'dan güvenilir kayıççılar ve vapur kaptanları ile İstanbul'a iletilmesini istemiştir.⁹⁴ Bu tedbirlerle Anadolu Ajansı'nın çalışmaları büyük ölçüde rayına oturtulmuş, ajans 1920 yılının sınırlı imkânlarıyla Anadolu'nun pek çok yöresine milli mücadele ile ilgili haberleri duyurmuştur.⁹⁵

Anadolu Ajansı'nın kurulmasından sonra matbuat çalışmalarına da gerek duyulması nedeniyle 7 Haziran 1920'de milli mücadelede haberleşme hizmetlerini yürütecek olan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü kurulmuştur.⁹⁶ Kanunlarla güçlendirilen Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü, devlet kurumları arasındaki şifre haberleşme, ajanslar ve basın kuruluşları arasında geçilen bütün haberlerin telgraf şeklinde Erkân-ı Harbiye'ye verilmesi ve 9 Ocak 1923'ten itibaren Bakanlar Kurulu'na gönderilmesi, Anadolu'dan İstanbul'a hangi olayların bildirileceği ve hangi gazetelerin gönderileceği konularında yetkili kılınmıştır. Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'nün kuruluşundan sonra haberler Anadolu'ya daha ziyade Ereğli ve Zonguldak yoluyla ulaştırılmıştır. Gecikmelerin önlenmesi amacıyla 24 Kasım 1920'de İnebolu İstihbarat Subayı Şevki Bey'e, Erkân-ı Harbiye Başkanlığı'ndan yazılan yazıda, haberleşmenin eskiden olduğu gibi İnebolu üzerinden yapılması, ancak olağanüstü hallerde Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü emrindeki Ragıp Bey aracılığıyla Zonguldak üzerinden de yapılması bildirilmiştir. İnebolu'dan gönderilen Ankara gazetelerinin birer sayısının İstanbul gazetelerine de gönderilmesi istenmiştir.⁹⁷ Alınan tedbirlerle haber almama konusundaki yakınmalar azaltılmış, ayrıca İnebolu'dan, İstanbul'a Ankara gazetelerinin birer nüshasının gönderilmesiyle de İstanbul basını ile Anadolu basını arasında bağ kurulmuştur.

Sonuç

Milli mücadelenin başarıya ulaştırılmasında haberleşme büyük önem taşımıştır. Mustafa Kemal milli mücadelede dönemin yazılı ve sözlü haberleşme araçlarını ustalikle kullanarak, haberleşmeyi ve haberleşme görevlilerini kontrolü altına almıştır.

Samsun'a ayak bastıktan sonra öncelikli İzmir'in işgalinin yarattığı heyecanlı atmosferde büyük ve heyecanlı mitingler düzenlemeleri-

ni isteyerek halkı milli mücadele fikrine hazırlayan Mustafa Kemal, ardından Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde bölgelerinin nüfuzlu şahsiyetleri ile yüz yüze iletişim kurarak, bu nüfuzlu unsurlar vasıtasıyla halkın milli harekete desteğini artırmıştır.

Milli mücadelede haberleşmede basın gücünden de yararlanan Mustafa Kemal, milli hareket yanlısı İstanbul Basını ile iletişim kurmuş, Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde ve özellikle de 1921 yılından itibaren İstanbul Hükümeti'nin basına uyguladığı sansür politikasını yumuşatması ile birlikte İstanbul gazetelerinde milli mücadele ile ilgili haberler yer almaya başlamıştır. Mustafa Kemal İstanbul'daki milli mücadele karşıtı basının halkı zehirlemeye yönelik yayımlarını da engelleme mücadelesi vermiştir. Halkı Anadolu'da filizlenen milli mücadele konusunda en iyi şekilde aydınlatacağına inandığı Anadolu basınının ekonomik sıkıntılarına imkânlar ölçüsünde çözüm bulan Mustafa Kemal, milli mücadelenin sözcülüğünü yapacak bir milli gazete çıkartmak düşüncesiyle Sivas'ta *İrade-i Milliye*, Ankara'da ise *Hâkimiyetimilliye* gazetelerini yayım hayatına kazandırmıştır. Türk kamuoyunu yanlış yollara sürükleyecek, milli birliği tehlikeye sokacak iç ve dış yayınlara karşı milleti uyanık tutacak, TBMM kararlarını günü gününe halka ulaştırarak, hükümet ile halk arasındaki bağlantıyı kuracak bir milli ajans kurulmasına ihtiyaç duyan Mustafa Kemal, 6 Nisan 1920'de bu görevleri yerine getirecek olan *Anadolu Ajansı'nı* kurmuştur.

Yazılı ve sözlü haberleşme araçlarını kullanarak milli mücadelede kamuoyu oluşturan Mustafa Kemal, milli mücadele sırasında gerek İstanbul Hükümetiyle, gerekse asker ve sivil yöneticilerle haberleşmesini ise telgraf vasıtasıyla yapmıştır. Samsun'a çıktıktan sonra milli mücadele hareketini örgütleyen ve Saray'a karşı geliştirdiği stratejiyi; şifreli telgraflar ve telgraf memurlarını kontrolü altına alması sayesinde başarıyla uygulayan Mustafa Kemal, İstanbul Hükümetini yurdun dört bir yanına yaydığı telgraf telleriyle mağlup edip, milli hareketi kazanmıştır.

* Dr., Başkent Üniversitesi Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi

- 1 Telgrafın Osmanlı Devletine girişi için bak: Cyrus Hamlin, *Türkler Arasında, Türkiye'deki Misyonerlik Faaliyetleri ve Robert Kolej*, Çev: Arzu Taşcan-Mustafa Hizmetli, Tarih Bilincinde Buluşanlar Derneği Yayınları, İstanbul, 2010, s. 155-165; Ayrıca bak: Emine Kısıklı, "Milli Mücadele'de Telgraf Telefon Haberleşmesi" *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Ansiklopedisi -Atatürk Dönemi (1920-1938)*, Atatürk Kültür Merkezi, C.2, s.859-864.
- 2 O dönemde Trabzon, İzmir, Çanakkale, Halep, Bursa

önemli haberleşme merkezleri konumundadır. Kurulan telgraf sistemi Ayvalık-Midilli, Marmaris-Rodos ve Kuşadası-Samos arasındaki su altı telgraf kablolarıyla adalara ve Çanakkale-Selanik su altı kablosuyla da Avrupa'ya bağlanmıştır. Ayrıca Selanik hattının Eastern Telegraph Company sistemiyle bağlantısı sağlanmış, İzmir de deniz altı telgraf kablosuyla Avrupa'ya bağlanmıştır. Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri- İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme*-, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara, 1981,s.106.

- 3 Alemdar, a.g.e., s.112.
- 4 Refik Halit Karay'a göre bu hat, I. Dünya Savaşı sırasında tamamen bozulmuş ve bir daha onarılamamıştır. Refik Halit Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1964, s.172.
- 5 Trabzon ile İstanbul arasında iki hat mevcuttur. Bu hatlardan biri, doğrudan doğruya İngilizlerin kontrolündedir ve İngilizler bu hat vasıtasıyla İstanbul ile Batum arasındaki haberleşmelerini sağlamaktadır. İkinci hat ise, Samsun aracılığıyla İstanbul ile haberleşmeyi sağlayan hattır. Atase, Türk İstiklâl Harbi Arşivi, Kl.:322, Dos. No:57-A/3, Fih: 28/1.
- 6 Emine Kısıklı, " *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Paşa'nın Kamuoyu Oluşturması Açısından Muhaberat* ", Türk Kültürü Dergisi, S:295, Kasım 1987, s.11.
- 7 Bülent Çokurova, *Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer altı Çalışmaları*, Ardeş Yayınları, Ankara, 1994, s.54.
- 8 Milli mücadelede Türk kamuoyu konusunda bak: Emine Kısıklı, " *Mustafa Kemal ve Milli Mücadelede Türk Kamuoyunun Oluşumu*", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Atatürk Özel Sayısı, C.7, Kasım 2006, s.71-116.
- 9 Karay, a.g.e., s.127.
- 10 HTVD, Sayı:2-No:26
- 11 Karay, a.g.e., s.142.
- 12 TİTE Arşivi, Kl:24-Fih:3529.
- 13 Karay, a.g.e., s.149.
- 14 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam (1919-1922)*, C.II., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981,s.101.
- 15 Ali Fuad Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s.116.
- 16 Atase, Atatürk Özel Arşivi, Kl.1, Dos. No: 1335/2, Fih:17.
- 17 Atase, Atatürk Özel Arşivi, Kl:1, Dos. No:1335/2-Fih:18.
- 18 Karay, a.g.e., s.167-168.
- 19 Ali Fuad Paşa'ya göre bu emir 15 Ağustos günü verilmiştir. Cebesoy, a.g.e., s.148.
- 20 Karay, a.g.e., s.170.
- 21 Ali Fuad Paşa; Bu emir tatbik edilemezdi. Edildiği takdirde milli teşkilatın dâhili irtibatı çok gevşeyecek ve bir mıntıka diğerinden süratle haber alamayacak, birlik bozulacaktı, demektedir. Cebesoy, a.g.e., s.148-149; Kazım Karabekir de; Düşmana karşı askeri sırları açıklamanın cezası idam iken, siz askeri sırların açıklanması emrini veriyorsunuz. Şifre haberleşmenin yasaklanması ancak Ermenistan'ın ve mevcudiyetimize düşman olanların menfaatlerine yarar, demiştir. Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s. 127.
- 22 Mustafa Kemal haberleşme araçlarını kullanmak suretiyle Ali Galip olayını etkisiz hale getirmesi konusunda *Nutuk*'da şunları söylemektedir: 26'da Amasya'dan yola çıktım. Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi gözaltına alırdırak, benim varışımın Sivas'a ve hiç bir yere bildi-

- rilmemesini sağladım. 26/27 gecesini orada geçirdim. 27'de Sivas'a doğru yola çıktım. Otomobille Tokat'tan Sivas'a aşağı yukarı altı saattir. Sivas Valisi'ne Tokat'tan, Sivas'a gelmek üzere yola çıktığımı bildiren açık bir tel yazdım. Telde özel bir düşünce ile yola çıkış saatimi bildirmiştim. Ama bu telin, ayrılışımdan altı saat sonra çekilmesini ve o zamana kadar hiç bir yoldan Sivas'a bilgi verilmemesini sağlayacak tedbirleri aldurdım. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara, 2003, s.28.
- 23 *Nutuk*, s.95.
- 24 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Ves. No:82, Türk Devrim Tarihi Ens. Yay., İstanbul, 1969.
- 25 *Nutuk*, s.96.
- 26 Sivas Kongresi Temsil Heyeti telgrafında, ... Milletin Padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bu sebeple durum ve dileklerini ancak Padişah Hazretlerine arz etmek zorundadır. Hükümetiniz, meşrû olmayan hareketlerinin ağır sonuçlarından korkarak, millet ile Padişah arasında artık engel çekiyor. Bu konudaki direnmeniz daha bir saat sürerse, millet kendisini her türlü hareket ve faaliyetlerinden serbest saymakta haklı bulacaktır demiştir. *Nutuk*, s.96-97.
- 27 Karay, a.g.e., s.178-179.
- 28 *Nutuk*, s.100.
- 29 Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında, kararın uygulanmasından önce İstanbul Hükümetine kırk sekiz saatlik sürenin verilmesi gerektiği şeklinde zararsız bir görüş ileri sürerken, *Nutuk*, Vesika No:87; Diyarbakır'dan 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey, hükümet ile ilişkili keserek, yazışmaların Kongre Temsil Heyeti ile yapılmasının, muhaliflerin eline hilafete karşı isyan edildiği görüntüsü yaratacak bir koz verildiği uyarısında bulunmuştur. *Nutuk*, Vesika No:88; Malatya'daki 15. Alay Kumandanı İlyas Bey de benzeri bir uyarıda bulunarak, durumun bölge halkında hilafetten ayrılmak, Padişah'ı tanınamamak gibi düşüncelere yol açacağına bildirmiştir. *Nutuk*, Vesika No:89; Sivas Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi de 16.9.1919'da, İstanbul Hükümetine son ve kesin bir süre daha tanımanın, bu süre içerisinde de milli davaya hizmet edecek bir hükümet kurulamaması halinde, suçun İstanbul Hükümetine yüklenmesinin ve o zaman haberleşmenin kesilmesinin daha doğru olacağı görüşünü belirtmiştir. *Nutuk*, Vesika No:90; Heyet-i Temsiliye üyesi oldukları halde, Sivas Kongresi'ne katılmamak için bin bir bahane yaratan Trabzon Heyeti'nden Servet ve İzzet Beyler de, İstanbul Hükümeti ile haberleşmenin kesilmesinin bir olupbittiyi getirildiğini, Heyet-i Temsiliye'nin bir başvuru yeri olmasının kamuoyu üzerinde kötü etkiler yaratacağını, Anadolu adına İstanbul'a bir heyet gönderilmeden ve gerçekler Padişah'a anlatılmadan İstanbul ile haberleşmeyi kesmenin doğru olmadığını açıklamışlardır. *Nutuk*: Ves. No:91;
- 30 Atase, Atatürk Özel Arşivi, Kl:11, Dos. No:1335/27-1-A, Fih:11/7.
- 31 Atase, Atatürk Özel Arşivi, Kl:11, Dos. No:1335/27-1-A, Fih:11/8.
- 32 *Nutuk*, s.112 vd.
- 33 *Nutuk*, s.117; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümlüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.I., TTK Yay., Ankara, 1966, s.321.
- 34 Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifası Ankaralı telgrafçılar tarafından Mustafa Kemal'e; "Biz, Ankara telgrafçıları, Paşa Hazretleri'nin huzurunda derin saygı ile eğiliriz ve vatanımızın başına bir belâ kâbusu olan bu kabinenin devrilmesi için milletin başına geçerek kazandığı başarıyı kutlarız,, sözleriyle iletilmiştir. *Nutuk*, s.133.
- 35 Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, Kamil Matbaası, Sivas, 1945, s.120.
- 36 Hayat Tarih Mecmuası, Sayı:9, s.85.
- 37 Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1974, s.4.
- 38 Baykal, a.g.e., s.14.
- 39 Baykal, a.g.e., s.15.
- 40 Baykal, a.g.e., s.16.
- 41 Baykal, a.g.e., s.62.
- 42 Baykal, a.g.e., s.63.
- 43 Atase, Atatürk Özel Arşivi, Kl:22,Dos. No:1336/9, Fih:51-1.
- 44 Atase, Atatürk Özel Arşivi, Kl:22,Dos. No: 1336/9, Fih:51-2.
- 45 Atase, Atatürk Özel Arşivi, Kl:22,Dos. No: 1336/9, Fih:51-3.
- 46 Atase, Atatürk Özel Arşivi, Kl:22,Dos. No: 1336/10, Fih:28.
- 47 Bu emirde: 1-Önemli telgraf merkezlerine birer zabıt veya memur konulmak suretiyle, telgrafların kontrole tâbi tutulması 2-Sahil iskelelerinden ve dâhilden gelecek şahısların sıkı bir incelemeye tutulması, şüpheli olanlar hakkında hükümet yardımıyla takibat yapılması 3-Önemli postahanelerde şüpheli sayılan mektupların açılması istenmektedir. HTVD, Sayı:23, Ves. No:582.
- 48 İstanbul'un İşgal haberini Mustafa Kemal'e telgraf memuru Manastırlı Hamdi Bey duyurmuştur. Mustafa Kemal, Manastırlı Hamdi Bey'in çalışmalarını, *Nutuk*'ta Cumhuriyet Dönemi telgrafçılarına örnek göstermiş ve "Bu vatansız ve cesur Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul felâketinden haber almak için, kimbilir ne kadar çok beklemek zorunda kalacaktık. İstanbul'da bulunan nâzır, milletvekili, komutan ve teşkilâtımızdan bir kimsenin çıkıp da, bize vaktinde haber vermeyi düşünmemiş olduğu anlaşılıyor. Demek ki, hepsini heyecan ve korku bürümüşü. Bir ucu Ankara'da bulunan telin, İstanbul'da bulunan ucuna yaşamayacak kadar şaşkın bir duruma gelmiş olduklarına hükmetmek, bilmem ki doğru olur mu? Telgraf Memuru Hamdi Efendi, daha sonra Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü, burada açıkça ifade etmeyi millî ve vatanî görevlerimden sayarım" demiştir. *Nutuk*, s.281.
- 49 Milli mücadelede Anadolu'ya bilgi akışı sağlayan gruplardan Müdafaa-i Milliye Grubu 16 Mart 1920'den sonra işgal kuvvetlerinin takibine uğramış, işgal müfrezeleri çeşitli bahanelerle Büyük Postahane'deki bütün telgrafları gözden geçirmişlerdir. Bu tedbirlere rağmen Müdafaa-i Milliye elemanları bu postahane içinde bir odaya koydukları telsiz makinesi aracılığıyla, acil durumlarda ve şifreli olarak Ankara'ya haber göndermişlerdir. TİTE Arşivi, Kl:39, Fih:13243; İngiliz İstihbaratı tarafından fark edilen ancak yeri bulunamayan TİTE Arşivi, Kl:39, Fih:14558, bu telsizle Ankara'ya gönderilen haberler ve özellikle askeri haber alma Ankara'nın çok işine yaramıştır. TİTE Arşivi, Kl:39, Fih:10690.
- 50 Tanju Demir, *Türkiye'de Posta-Telgraf ve Telefon Teşkilâtının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, PTT Gen. Müd. Yay., Ankara, 2005, s.221.
- 51 Çukurova, a.g.e., s.56.
- 52 Çukurova, a.g.e., s.76 vd.
- 53 HTVD, Sayı:55, Ves. No:1268.
- 54 Çukurova, a.g.e., s.61.
- 55 TİTE Arşivi, Kl:39, Fih:14516.
- 56 Reşat Alşan, "*Cumhuriyetin Kuruluşu ve İlk On Beş Yılında PTT İşletmesi*", Atatürk Araştırma Merkezi Der.,

- C.VI, Sayı:17, Ankara, 1990, s.402.
- 57 Çukurova, a.g.e., s.56.
- 58 Çukurova, a.g.e., s.55.
- 59 *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Haz: Utkan Kocatürk, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.251.
- 60 *Nutuk*, s. 16; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrim Kronolojisi*, Türk İnk. Tar. Ens. Yay., Ankara, 1973, s.35.
- 61 I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un İttihat ve Terakki yönetimine susturulan muhalif basını, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte İttihatçılarla hesaplaşmaya girişmiş, İttihatçı basın ile İtilâfçı basın arasındaki bu çatışma yeni bir sansüre davetiye çıkartmış, 5 Ağustos 1920'de Vahideddin, yayımladığı bir kararname ile sansürün dozunu daha da artırmıştır Server İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul, 1939, s.153.
- 62 *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, C.IV, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s.251-252.
- 63 Atase, Atatürk Arşivi, Kl:14, Dos. No:1335/32, Fih:1.
- 64 Atase, Atatürk Arşivi, Kl:14, Fih:17.
- 65 *Nutuk*, Vesika No: 143, s.1082 vd.
- 66 Yücel Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I, Sayı:3, Temmuz 1985, s.892.
- 67 11 Ekim 1919 günü İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanı Velid Ebüzziya, Mustafa Kemal'e bir telgraf göndererek gazetecilerden ve diğer bazı kişilerden oluşacak bir heyetin her iki tarafa yakın bir yerde görüşmesinin mümkün olup, olamayacağını sormuştur.
- 68 Atase, Atatürk Arşivi, Kl:321, Fih:5/2548.
- 69 HTVD, Sayı:19, Ves. No:472.
- 70 HTVD, Sayı:19, Ves. No:473.
- 71 HTVD, Sayı:19, Ves. No:483.
- 72 Baykal, a.g.e., s.22.
- 73 Baykal, a.g.e., s.24.
- 74 Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Ankara, 1943, s.216.,
- 75 İskit, a.g.e., s.217.
- 76 Yücel Özkaya, *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Atatürk Araştırma Mek. Yay., Ankara, 1989, s.10.
- 77 *İrade-i Milliye* gazetesi ile ilgili geniş bilgi için bak. Emine Kısıklı, "Mustafa Kemal'in Milli Mücadelede Kamuyu Oluşturmasında İrade-i Milliye Gazetesinin Yeri ve Önemi", İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2008, s.355-383.
- 78 "Harekât-ı Milliye'nin Esbabı" başlıklı yazıda; Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi durum sorgulanmış, Vilâyat-ı Şarkîye'de bir Ermeni Devleti kurulması tehlikesinden söz edilmiş ve milli hareketin İttihat ve Terakki Cemiyetini canlandırmaya yönelik bir hareket olmadığı belirtilmiştir. *İrade-i Milliye*, 14 Eylül 1919, Sayı:1; "Milletin İlk Adımı: Ferit Paşa Kabinesiyile Kat-ı Münasebet" başlıklı makalede, Ferit Paşa kabinesi üzerine yüklenilerek, İstanbul Hükümeti ile ilişkiyi kesmenin doğru bir davranış olacağı belirtilmiştir. *İrade-i Milliye*, 17 Eylül 1919, Sayı:2; "Hareket-i Milliye En Muazzam Hareket-i Medeniyedir" başlıklı makalede, Osmanlı Devleti'nin çöküntüye uğradığı korkusuyla mütareke sonrasında manda düşüncesine yönelen manda taraftarları eleştirilmiştir. *İrade-i Milliye*, 2 Ekim 1919, Sayı:5; "Tereddi Meselesi" başlıklı makalede de, Kuva-yı Milliye'nin amacı ve milli mücadeledeki önemi üzerinde durulmuştur., 1 Aralık 1919, Sayı:14;
- 79 Yunus Nadi ve Halide Edip Adıvar *İrade-i Milliye*'nin düzenli dağıtım yapamaması yüzünden kamuoyu oluşturmada yetersiz kaldığı fikrinde birleşmektedirler. Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul, 1962, s.115.
- 80 Adıvar, a.g.e., s.123.
- 81 Yunus Nadi Abaloğlu, *Ankara'nın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.77.
- 82 Atase, Atatürk Arşivi, Kl:29, Fih:8.
- 83 Atase, Atatürk Arşivi, Kl:29, Fih:6.
- 84 Mustafa Kemal, 13 Ocak 1920'de 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği yazıda, Ankara'da *Hâkimiyet-i Milliye* adında bir gazete çıkartıklarını, bunun özel bir gazete olduğunu, yazılarının da Heyet-i Temsiliye tarafından verilmekte olduğunu belirtmektedir. Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, s.174.
- 85 "Hâkimiyet-i Milliye" başlıklı yazıda, Millet'in yaşamağa, hür ve bağımsız yaşamağa, yaşadıkça da ilerlemeye ve kendisini geliştirmeye ihtiyaç duyacağı, hâkimiyetini de amaç için kullanacağı *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin de bu hedefe hizmet gayesi taşıyacağı vurgulanmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ocak 1920, Sayı:1; "Kuva-yı Milliye Ne Oluyor?" başlıklı makalede İzmir'in işgali, Maraş, Urfa ve Adana olayları gibi Türk Milleti'nin kalbinde derin yaralar açan olaylar yüzünden Kuva-yı Milliye'nin meydana geldiği anlatılmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Şubat 1920, Sayı:11; "Vahdet İhtiyacı" isimli makalede de, milli birliğin büyük ve vatani bir tehlike karşısında, iç ve dış karışıklık durumunda dünyada yaşayan her millette kendi kendine teşekkül eden bir dayanışma olduğu vurgulanmış, bu felakete yol açanların bu güç karşısında yok olmaya mahkûm olacakları belirtilmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Şubat 1920, Sayı:12.
- 86 Atase, Atatürk Arşivi, Kl:29, Fih:16.
- 87 Atase, Atatürk Arşivi, Kl:29, Fih:17.
- 88 Atase, Atatürk Arşivi, Kl:29, Fih:17/1-2.
- 89 Safa Tekeli, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, Anadolu Ajansı Yayını, İstanbul, 2002, s.31.
- 90 Atase, Türk İstiklal Harbi Arşivi, Kl:259, Fih:78.
- 91 Atase, Türk İstiklal Harbi Arşivi, Kl:658, Fih:6.
- 92 Atase, Türk İstiklal Harbi Arşivi, Kl:259, Fih:86.
- 93 Atase, Türk İstiklal Harbi Arşivi, Kl:259, Fih:96.
- 94 Atase, Türk İstiklal Harbi Arşivi, Kl:259, Fih:98.
- 95 Anadolu Ajansı halk arasında çıkan uydurma haberleri engellemeye ve halka doğru bilgi vermeye çalışmıştır. Ajans, Şeyhülislâm Dürrizade'nin fetvasına; "Bu gibi haince girişimler, milli teşkilatın kurucusu ve destekleyicisi olan millet nazarında hiçbir değer ifade etmemektedir", sözleriyle karşılık vermiştir. Ajans; Mustafa Kemal'in ilk tamimini, "Milletin azmini belirtilmekte ve Anzavur'un izgal kuvvetlerinin istekleri doğrultusunda Anzavur'u teşvik ederek, bölücülük yapmaya yönelmişlerdir. Ancak bu girişimler cezasız kalmayacaktır" sözleriyle yayımlamıştır. İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgali ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra Ankara'da toplanacak olan olağanüstü Millet Meclisi'ne ilişkin ilk bilgi, Anadolu Ajansı tarafından 17 Nisan 1920'de yayımlanmıştır. 21 Nisan 1920 tarihli Anadolu Ajansı yayımında Ankara'da toplanacak olan BMM. üyeliğine seçilenlerin kayıtlarını yaptırılmaları gereği duyurulmakta, cephelerdeki durumun iyi olduğu belirtilmekte ve Anzavur'un izlendiğinin altı çizilmiştir. Tekeli, a.g.e., s.27-32.
- 96 Fahri Sakal, "Milli Mücadele'de ve Cumhuriyetin İlk Döneminde Propaganda ve Tanıtım Çalışmaları", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XIX, Sayı:55, Mart, 2003, s.93.
- 97 Atase, Türk İstiklal Harbi Arşivi, Kl:638, Fih:3.